

en antics docs. de Jaca, i per tant ja no em meravellà en sentir parlar sovint de *el eréu* a Pueyo de Tena (1966), tot i que la isoglossa de PEDEM > *péu* no passa a l'Oest de La Comuna de Gistau, ni tan sols arran de la frontera occitana; car la Vall de Tena ja és 5 30 km. més a l'E. d'allà, en línia recta.

I sobretot l'expansió més notable és la que ja de tan antic aconseguí fins a Portugal; on, com testifica l'illustre filòleg lusista JJNunes, *ereu* pertany al portuguès antic (RLus. xxxi, 53). No cal dir que HERÉ- 10 DEM només hauria pogut donar *eré* en portuguès; i de fet el mot normal en aquella llengua ha estat sempre (*b*)*erdeiro*. Amb aquesta terminació en *-eu*, el mot era sentit com a estrany al sistema funcional de la llengua d'aquell temps; i així hi fou incorporat al tipus portuguès corrent, modificant-ne una mica la terminació. I ho fou en sentit divergent, que comprova el caràcter manllevat del mot. Per una banda en feren *ereo* (com *meo*, *seo*, després tornats *meu*, *seu*), que és com ja apareix en lloc d'*herdeiro* en un doc. d'O Porto, de l'any 1318 (StaRViterboz); i *em terra d'ereos* ('en propietats particulars') s'oposa a *terra do concelho* en un doc. (meridional) del S. xvi (Boletim do Munic. de Beja, 1920, p. 125, citat per Leite de Vasc., RLus. xxxvii, 243). En fi, rimant amb *deos* i *ceos* en la *Farsa de Inés Pereira* del gran Gil Vicente (ed. prínceps, f° 215v1). Aquestes *-o -o* tanquen de cop tota possibilitat d'explicar-ho fonèticament en portuguès partint de HEREDEM.

D'altra banda l'adaptació portuguesa de *-eu* fou en *-el*: i així es troba des de més antic encara: «meu filho adoutivo e verdadeiro *erel*», en un doc. de S. J. de Tarouca de 1304 (Viterboz, s. v. *adoutar*, vol. I, 36, col. a): el to formalístic de la declaració revela clarament l'atmosfera legalista i administrativa del terme (gens popular ni consuetudinària) comprovant el manlleu des d'un dret estranger; en fi *herel* (junt amb un plural *heres*, analògic segons el tipus *fiel/fiees*, *cruel/cruces*, *mantel/mantees*) ja apareix en un text legal portuguès del S. xv (Port. Monum. Hist., Leges, 264); 40 i *herel* «herdeiro» apareix encara en els *Padres de Mérida*, de c. l'a. 1400, amb un altre passatge en context claríssim, en plural: «avêo que el-rei prende os *heres* do logar e deitô-os en esterramento» (Nunes, RLus. xxvii, 43).

Diverses generacions d'especialistes portug. s'han mostrat estranyats de la forma fonètica del mot, no adonant-se del manlleu del català. Els equilibris que fan per explicar-s'ho Joaquim da Silveira (RLus. xvii, 127, que arriba a postular un fantàstic *HAEREDULUS); 50 Leite de Vasconcelos (RLus. xxxvii, 13, 26, i l. c.) i Rodrigues Lapa (RLus. xxxv, 308-9), a base de forces combinacions analògiques i extraordinaris fets de fonètica sintàctica, no necessiten refutació perquè ja es refuten l'un a l'altre amb llur desacord mutu. Més prudent Nunes en reconèixer que no està explicada la *-u* i que el pas d'aquesta a *-l* es repeteix bastant en portuguès: *alvaneu* 'albelló' > *alvanel*, i *Andreu* > *Andrel* (fem. *Andreлина*) que ja apareix en l'*Auto de Mojina Mendes* del clàssic Gil Vicente. És natural su- 60

posar que en altre temps el catalanisme es propagaria, en una veta ininterrompuda, des de Jaca i el Bearn, al llarg d'Astúries, fins al gallegoportuguès, o que es tracta d'una antiga imitació de la terminologia dels nostres Usatges en els arcaics *foraes* de Portugal.

DERIV.: *Heretar* prové del ll. tardà HEREDITARE, derivat de HERES-, -EDIS, amb el sufix de freqüentatiu -ITARE, alhora fomentat per la influència de l'abstracte HEREDITAS, -ATIS: comú a totes les llengües romàniques d'Hispania, Gàl·lia, Rètia i Sardenya, i fins en parlars bascos.³

En català apareix des de mitjan segle XIII,⁴ i es nota que a l'Edat Mitjana (i àdhuc en certs vells usos locals d'avui) *heretar* es pren transitivament per 'proveir d'una herència, dotar de béns' en particular parlant dels parents i progenitors: «Verga e castiar / aportan savies: / vols ton fiyl *heretar*? / castia-l en tenresa!», Guillem de Cervera (*Proverbis*, 93); «aduxeren letres --- que gleia d'Urgel ere en gran mal --- e vingren tuit davant l'Apostoli e --- dixeren que vós éretz homicida --- e que avietis pus de 10 fils, e que-ls *heretàvetz* de la honor de la Gleia, e que avietz feita moneda falsa», c. 1251 (PPujol, *DocVgUrg.*, 16.18).

«*Eretar* e nudrir vull mos fills, e lexar vull l'emperi», Lull (*Blanq.* I, 244.15). També parlant de simples amics: «la major glòria que yo puc atènyer és en poder *heretar* a mos parents e amics, car per *heretat* mia no vull sinó lo cavall e les armes», JoMartorell (*Ag.* III, 47). I aquest ús encara segueix possible en el val. comarcal i popular: «el van *eretár* de la part de la dona», CastPna. (1961); els tres principals propietaris d'una part important del terme de Novelda, els distingeixen (a ells i a les partides formades per llurs camps respectius) com *eretát primé*, *er. segón* i *eretát tersé* (1963). És encara la construcció que reconeix el DTo. (1647-1757).

També, però, és antic i castís amb el sentit (transitiu o absolut) de 'ser hereu d'una herència', ja en algun text del S. xv almenys. «No és comte los tresors que-ls meus *heretiens*», *Coll. de les Dames*, 127. També en la *Cròn.* del Cerimoniós i d'altres dels Ss. xiv-xv (*AlcM*). Lacav. s'aparta del DTo. admetent aquesta construcció: «*heretar* o conseguir una herència --- ell ha *heretat* de son pare molt de bé», i Belv. etc. No dubto que degué ser construcció també antiga. En la mateixa forma ho veiem en textos populars i fonts modernes de pertot, sense encloure'n de barcelonins, ribag. i val.: «MA.: Vagi enhoramala, truhan! (*ab intenció*). Com que havia *heretat* ella. Co.: Ella! Què és lo que ha *heretat*?», Pitarra (*El Mercat de Calaf, Gatades*, 395; en canvi *desheredar*, *Barret de Rialles*, ib., 409); MGadea, *T. del Xè* II, 63; *u ére d'eretá é!* Pont de Suert (home ben popular, antic tragner que anava a Tremp: 1957); «*ba eretá* i ja no volia tractes amb mi» La Serra d'En Galceran (1961).

D'on deriva el negatiu *desheretar*, que parteix de la 1.ª acc., l'arcaica; i antigament és freqüent que tingui l'abast amplíssim de 'deixar sense béns', 'desposseir, privar de possessions', sense referència a cap herència ni successió hereditària: «descuvinent cosa és